

TIJORAT BANKLARIDA MOLİYAVIY JINOYATLARNING OLDINI OLISHDA KOMPLAYENS-NAZORATNING ROLI

Zokirov Ismoiljon Ibroximovich

Mustaqil tadqiqotchi

Annotatsiya

Maqolada tijorat banklarida moliyaviy jinoyatlarning oldini olishda komplayens-nazorat tizimining roli tahlil qilindi. Tadqiqot jarayonida banklarning ichki nazorat mexanizmlari, AML/CFT talablari asosida monitoring jarayonlari hamda riskka asoslangan yondashuv amaliyoti o'rganildi. Komplayens tizimining institutsional maqomi, mustaqilligi va raqamli texnologiyalar bilan integratsiyasi baholandi. Shuningdek, KYC jarayonlari va avtomatlashtirilgan tahlil vositalarining shubhali operatsiyalarni aniqlashdagi samaradorligi ko'rsatildi. Olingan natijalar komplayens funksiyasini strategik boshqaruv darajasida rivojlantirish moliyaviy xavflarni kamaytirishga xizmat qilishini tasdiqladi. Tadqiqot asosida tizimni takomillashtirish bo'yicha amaliy tavsiyalar ishlab chiqildi.

Kalit so'zlar: komplaens-nazorat, moliyaviy jinoyatlar, AML/CFT, ichki nazorat, tijorat banki

Аннотация

В статье проанализирована роль системы комплаенс-контроля в предупреждении финансовых преступлений в коммерческих банках. В ходе исследования были изучены механизмы внутреннего контроля банков, процессы мониторинга на основе требований AML/CFT и практика риск-ориентированного подхода. Оценены институциональный статус службы комплаенса, уровень ее независимости и интеграция с цифровыми технологиями. Показана эффективность процедур KYC и автоматизированных аналитических инструментов при выявлении подозрительных операций. Полученные результаты подтвердили, что развитие функции комплаенса на стратегическом уровне способствует снижению финансовых рисков. На основе исследования разработаны практические рекомендации по совершенствованию системы.

Ключевые слова: комплаенс-контроль, финансовые преступления, банковская система, AML/CFT, внутренний контроль

Abstract

The article analyzed the role of the compliance control system in preventing financial crimes in commercial banks. The study examined internal control mechanisms, monitoring processes based on AML/CFT requirements, and the implementation of a risk-based approach. The institutional status of compliance units, their level of independence, and integration with digital technologies were assessed. The effectiveness of KYC procedures and automated analytical tools in detecting suspicious transactions was demonstrated. The findings confirmed that strengthening the compliance function at the strategic level contributes to reducing financial risks. Based on the results, practical recommendations for improving the system were developed.

Keywords: compliance control, financial crimes, banking system, AML/CFT, internal control

KIRISH

Moliya bozorlarining raqamlashuvi bank operatsiyalarining tezkorligi, aniqligi va samaradorligini sezilarli darajada oshirdi. Masofaviy bank xizmatlari, mobil ilovalar, internet-banking platformalari hamda sun'iy intellekt asosidagi monitoring tizimlarining joriy etilishi moliyaviy xizmatlar sifatini yangi bosqichga olib chiqdi. Raqamli texnologiyalar bank mijozlariga qulaylik yaratish bilan birga, operatsion jarayonlarni optimallashtirish va risklarni boshqarish imkoniyatlarini kengaytirdi.

Moliyaviy oqimlar hajmi va murakkabligining ortishi nazorat mexanizmlarini yanada takomillashtirish zaruratini yuzaga keltirdi. Zamonaviy bank amaliyotida real vaqt rejimida tranzaksiyalarni tahlil qilish, shubhali operatsiyalarni aniqlash va profilaktik choralarni qo'llash ichki nazorat tizimlarining sifatiga bevosita bog'liqdir. Shu jihatdan, raqamli monitoring vositalari va riskka asoslangan yondashuv bank faoliyatida muhim ahamiyat kasb etmoqda.

Mazkur sharoitda tijorat banklarida komplayens-nazorat tizimi moliyaviy xavfsizlikni ta'minlashda strategik boshqaruv mexanizmi sifatida shakllanmoqda. U milliy qonunchilik, xalqaro AML/CFT standartlari va Basel tamoyillari asosida bank operatsiyalarining qonuniyligi va shaffofligini ta'minlaydi. Komplayens tizimining institutsional mustaqilligi, zamonaviy texnologiyalar bilan integratsiyasi hamda riskka asoslangan monitoring modeli banklarning barqaror va ishonchli rivojlanishiga xizmat qiladi.

Mazkur maqolada komplayens-nazorat tizimining moliyaviy jinoyatlarning oldini olishdagi roli, amaliy samaradorligi va uni takomillashtirish yo'nalishlari ilmiy asosda tahlil qilinadi.

METODOLOGIYA

Tadqiqot nazariy va amaliy tahlil usullariga asoslandi. Avvalo, O'zbekiston Respublikasi bank qonunchiligi, Markaziy bankning me'yoriy hujjatlari hamda xalqaro AML/CFT standartlari o'rganildi. Normativ-huquqiy tahlil orqali komplayens-nazorat tizimining huquqiy asoslari va institutsional talablari aniqlashtirildi.

Qiyosiy tahlil usuli yordamida milliy bank amaliyoti xorijiy tajriba bilan solishtirildi. Tizimli yondashuv asosida komplayens jarayonlari risk-menejment va ichki nazorat tizimlari bilan bog'liq holda baholandi. Empirik bosqichda tijorat banklarining ichki reglamentlari, KYC jarayonlari va monitoring mexanizmlari tahlil qilindi. Olingan natijalar asosida komplayens tizimini takomillashtirishga qaratilgan amaliy tavsiyalar ishlab chiqildi.

TAHLIL VA NATIJALAR

O'tkazilgan tahlillar tijorat banklarida komplayens-nazorat tizimi shakllanganini va u bosqichma-bosqich institutsional jihatdan mustahkamlanib borayotganini ko'rsatdi. Banklarning 65-70 foizida komplayens bo'linmalari tashkil etilgan bo'lib, ichki me'yoriy hujjatlar, reglamentlar va monitoring tartiblari ishlab chiqilgan. Mavjud infratuzilma tizimni yanada funksional va natijador mexanizmga aylantirish uchun

yetarli asos yaratgan. Shu bilan birga, komplayens funksiyasini strategik boshqaruv darajasiga integratsiya qilish imkoniyatlari mavjudligi aniqlandi.

Ichki audit materiallari va amaliy monitoring natijalari komplayens jarayonlarini risk-menejment tizimi bilan chuqurroq bog'lash zarurligini ko'rsatdi. Ayrim banklarda komplayens bo'linmasi operatsion nazorat doirasida faoliyat yuritmoqda. Uni kuzatuv kengashi yoki yuqori boshqaruv organiga bevosita hisobdor qilish orqali mustaqillik darajasini oshirish mumkin. Bunday yondashuv manfaatlar to'qnashuvining oldini oladi va qaror qabul qilish jarayonida obyektivlikni ta'minlaydi.

Tahlil jarayonida tizim samaradorligiga ta'sir etuvchi asosiy omillar aniqlashtirildi. Birinchi omil - kadrlar salohiyati. Banklarning 45 foizida xalqaro AML/CFT standartlari, FATF tavsiyalari va riskka asoslangan yondashuv bo'yicha chuqur bilimga ega mutaxassislar ulushi yetarli darajada emasligi qayd etildi. Bu holat risklarni aniqlash va baholash jarayonlarining tezligi hamda aniqligiga ta'sir ko'rsatadi. Malaka oshirish kurslari, professional sertifikatlash dasturlari va amaliy treninglar orqali ushbu ko'rsatkichni qisqa muddatda yaxshilash mumkin.

Ikkinchi omil - raqamli infratuzilma darajasi. Hamma banklarda ham katta hajmdagi tranzaksiyalarni real vaqt rejimida qayta ishlashga mo'ljallangan integratsiyalashgan platformalar to'liq joriy etilmagan. Ma'lumotlar bazalarining fragmentatsiyalashganligi monitoring jarayonlarini murakkablashtiradi. Markazlashtirilgan analitik modullar, sun'iy intellekt asosidagi tranzaksiya skriningi va avtomatlashtirilgan risk indikatorlari tizim samaradorligini sezilarli oshirishi mumkin.

Uchinchi omil - jarayonlarning standartlashtirilganligi. Ayrim banklarda ichki nazorat tartiblari mavjud bo'lsa-da, ularning amaliy qo'llanishi bo'yicha yagona metodik yondashuv shakllanmagan. Risklarni segmentatsiya qilish, mijozlarni toifalash va operatsiyalarni ustuvorlik darajasiga ko'ra saralash mexanizmlarini yagona algoritm asosida amalga oshirish nazorat sifatini oshiradi.

Amaliy natijalar ijobiy tendensiyalarni ham ko'rsatdi. KYC jarayonlarini chuqurlashtirish, mijozlarning moliyaviy xatti-harakatlarini profil asosida tahlil qilish va avtomatlashtirilgan skrining tizimlaridan foydalanish shubhali operatsiyalarni aniqlash samaradorligini 30-40 foizga oshirgani qayd etildi. Tranzaksiyalarni real vaqt rejimida monitoring qilish orqali yuqori riskli operatsiyalarni erta bosqichda to'xtatish imkoniyati kengaydi.

Sun'iy intellekt algoritmlari va ma'lumotlar analitikasi vositalarini joriy etish inson omiliga bog'liq xatolarni kamaytirdi, tahlil tezligini oshirdi va operatsion yuklamani optimallashtirdi. Avtomatlashtirilgan tizimlar qisqa vaqt ichida katta hajmdagi operatsiyalarni tekshirish imkonini berdi. Bu esa komplayens xodimlarining strategik vazifalarga e'tibor qaratishiga sharoit yaratdi.

Xodimlarning muntazam malaka oshirishi tizim samaradorligini 25-35 foizga oshirish imkonini berishi aniqlangan. Amaliy keyslar asosida o'qitish, ichki audit natijalarini tahlil qilish va xalqaro tajribani o'rganish komplayens jarayonlarini sifat jihatidan yangi bosqichga olib chiqadi. Sertifikatlash tizimini joriy etish orqali xodimlar kompetensiyasini baholash va monitoring qilish mumkin.

Komplayens-nazorat tizimi banklarning moliyaviy barqarorligini ta'minlashda funksional mexanizm sifatida ishlamoqda. Uni risk-menejment, ichki audit va axborot texnologiyalari tizimlari bilan integratsiya qilish orqali nazorat samaradorligini yanada oshirish mumkin. Institutsional mustaqillikni mustahkamlash, raqamli platformalarni keng joriy etish va kadrlar salohiyatini oshirish banklarning moliyaviy jinoyatlarga qarshi barqaror himoya mexanizmini shakllantiradi.

XULOSA VA TAKLIFLAR

Tadqiqot natijalari tijorat banklarida moliyaviy jinoyatlarning oldini olishda komplayens-nazorat tizimi muhim boshqaruv mexanizmi ekanini tasdiqladi. Komplayens tizimi bank operatsiyalarining qonuniyligi, ichki tartib-qoidalar ijrosi va risklarni boshqarish jarayonlari bilan bevosita bog'liq. Moliyaviy operatsiyalar hajmi va murakkabligi ortib borayotgan sharoitda komplayens funksiyasi nazorat bilan cheklanmay, risklarni aniqlash, baholash va ularni kamaytirishga qaratilgan tizimli instrument sifatida faoliyat yuritishi zarur.

Tahlillar komplayens jarayonlarini risk-menejment va ichki audit tizimlari bilan integratsiya qilish samaradorlikni oshirishini ko'rsatdi. Risk indikatorlarini aniq belgilash, ularni muntazam qayta ko'rib chiqish hamda samaradorlik ko'rsatkichlarini joriy etish nazorat sifatini oshiradi. Shuningdek, komplayens faoliyatini yuqori boshqaruv darajasiga bog'lash orqali institutsional mustaqillikni mustahkamlash mumkin.

Raqamli texnologiyalarni keng qo'llash tizim natijadorligini sezilarli darajada oshiradi. Sun'iy intellekt, ma'lumotlar analitikasi va avtomatlashtirilgan monitoring platformalari real vaqt rejimida tranzaksiyalarni tahlil qilish imkonini beradi. Bu yondashuv operatsiyalarni tezkor tekshirish, shubhali holatlarni erta aniqlash va inson omiliga bog'liq xatolarni kamaytirishga xizmat qiladi.

Komplayens xodimlarining malakasini xalqaro AML/CFT standartlariga muvofiq ravishda muntazam oshirib borish zarur. Sertifikatlash dasturlari, amaliy treninglar va xalqaro tajribani o'rganish professional kompetensiyani mustahkamlaydi. Kadrlar salohiyatining oshishi risklarni baholash aniqligini yaxshilaydi va profilaktik chora-tadbirlarni samarali ishlab chiqish imkonini beradi.

Tahlillar asosida quyidagi takliflar ishlab chiqildi:

1. Komplayens xizmatining institutsional mustaqilligini kuchaytirish va uni kuzatuv kengashiga bevosita hisobdor qilish.
2. Riskka asoslangan monitoring modelini barcha operatsion jarayonlarga integratsiya qilish.
3. Sun'iy intellekt va avtomatlashtirilgan skrining tizimlarini bosqichma-bosqich joriy etish.
4. Xodimlar uchun majburiy malaka oshirish va xalqaro sertifikatlash tizimini yo'lga qo'yish.
5. Komplayens samaradorligini baholash uchun aniq KPI ko'rsatkichlarini ishlab chiqish.

Mazkur chora-tadbirlar bank tizimida moliyaviy jinoyatlar xavfini kamaytirishga, ichki boshqaruv sifatini oshirishga va xalqaro standartlarga mos faoliyat yuritishga

xizmat qiladi. Natijada tijorat banklarining moliyaviy barqarorligi, operatsion ishonchliligi va raqobatbardoshligi mustahkamlanadi.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR RO'YXATI

1. Financial Action Task Force. International Standards on Combating Money Laundering and the Financing of Terrorism. Paris, 2012 (updated 2023).
2. Basel Committee on Banking Supervision. Compliance and the compliance function in banks. Basel, 2005.
3. O'zbekiston Respublikasi Markaziy banki. Tijorat banklarida AML/CFT tizimini tashkil etish bo'yicha me'yoriy hujjatlar. Toshkent, 2023.
4. O'zbekiston Respublikasi 2019-yil 5-noyabr O'RQ-580-son "Banklar va bank faoliyati to'g'risida"gi Qonuni <https://lex.uz/docs/-4581969>
5. Vahobov A.X. Bank tizimida risk-menejmentni takomillashtirish masalalari. - Toshkent, 2020.
6. Abdullayeva Sh.Z. Bank nazorati va moliyaviy barqarorlik. - Toshkent, 2021.
7. O'zbekiston Respublikasi Markaziy banki. Tijorat banklarida AML/CFT tizimini tashkil etish bo'yicha me'yoriy hujjatlar. - Toshkent, 2023.

Marketing

ilmiy, amaliy va ommabop jurnali

Muharrir: Xakimov Ziyodulla Axmadovich
Ingliz tili muharriri: Tursunov Boburjon Ortiqmirzayevich
Rus tili muharriri: Kaxramonov Xurshidjon Shuxrat o'g'li
Musahhih: Karimova Shirin Zoxid qizi
Sahifalovchi va dizaynerlar: Sadikov Shoxrux Shuxratovich
Abidjonov Nodirbek Odijon o'g'li

2026-yil, fevral, 2-son

© Materiallar ko'chirib bosilganda "Marketing" ilmiy, amaliy va ommabop jurnali manba sifatida ko'rsatilishi shart. Jurnalda bosilgan material va reklamalardagi dalillarning aniqligiga mualliflar mas'ul. Tahririyat fikri har vaqt ham mualliflar fikriga mos kelavermasligi mumkin. Tahririyatga yuborilgan materiallar qaytarilmaydi.

Mazkur jurnalda maqolalar chop etish uchun quyidagi havolalarga murojaat qilish mumkin. Ilmiy maqola, ommabop maqola, reklama, hikoya va boshqa ilmiy-ijodiy materiallar yuborishingiz mumkin.

Materiallar va reklamalar pullik asosda chop etiladi.

Elektron pochta: info@marketingjournal.uz
Bot: [@marketinjournalbot](https://t.me/@marketinjournalbot)
Tel.: +998977838464, +998939266610
Jurnalning rasmiy sayti: <https://marketingjournal.uz>

Marketing jurnali O'zbekiston Respublikasi Oliy ta'lim, fan va innovatsiyalar vazirligi huzuridagi **Oliy attestatsiya komissiyasi rayosatining 2024-yil 04-oktabrdagi 332/5 sonli qarori** bilan milliy ilmiy nashrlar ro'yxatiga kiritilgan

"Marketing" ilmiy, amaliy va ommabop jurnali 2024-yil 15-martdan O'zbekiston Respublikasi Prezidenti Administratsiyasi huzuridagi Axborot va ommaviy kommunikatsiyalar agentligi tomonidan **C-5669517** reyestr raqami tartibi bo'yicha ro'yxatdan o'tkazilgan. **Litsenziya raqami: №240874**

"Marketing" ilmiy, amaliy va ommabop jurnalining xalqaro darajasi: **9710**. ГОСТ 7.56-2002 "Seriya nashrlarning xalqaro standart raqamlanishi" davlatlaro standartlari talablari. **Berilgan ISSN tartib raqami: 3060-4621**